İstanbul Hukuk Mecmuası
Istanbul Law Review,
MECMUA 2025, 83 (2): 646–666

https://doi.org/10.26650/mecmua.2025.83.2.0013
Başvuru | Submitted 21.08.2024
Revizyon Talebi | Revision Requested 22.08.2024
Son Revizyon | Last Revision Received 11.04.2024
Kabul | Accepted 16.07.2025

İstanbul Hukuk Mecmuası
Istanbul Law Review

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

Adli Yardım Hakkı İle Bilgi Edinme Hakkı Arasındaki Etkileşim: Hukuk Teknolojisinin Sağladığı Fırsatlar

Interaction between the right to legal aid and the right to information: Opportunities presented by legal technology

Anar Bağırov [1]

[1] Azerbaycan Cumhuriyeti Barolar Birliği Başkanı, Bakü, Azerbaycan

Öz

Adli yardım hakkının diğer insan haklarının korunmasındaki özel rolü, ihlal edilen hakların onarımı açısından oldukça önemlidir. Bunu dikkate alarak makale, yalnızca önemli evrensel ve bölgesel uluslararası belgelere değil, aynı zamanda mahkeme kararları da dahil olmak üzere uluslararası uygulamaya da atıfta bulunmaktadır. Adli yardım hakkı, bilgi edinme hakkıyla yakından ilişkili bir haktır. Çünkü çoğu durumda, adli yardımın özü, güvenilir bilginin doğru ve verimli kullanılmasıdır. Öte yandan, adli yardım alan kişiye gerekli bilgilerin verilmemesi, onu haklarından yararlanma fırsatından mahrum bırakabilir. Bu yüzden, bireylere adli yardım konusunda eksiksiz bilgi verilmesi ve bu bilgilerin ulaşılabilirliğinin sağlanması önemli konulardan biridir. Bilimsel ve teknik yeniliklerin hukuk alanına uygulanması, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması için adli yardım hizmetlerinin de bu yeniliklerden haberdar olmasını, gizliliğin, tamlığın ve kullanılabilirliğin sağlanmasını gerektirmektedir. Adli yardım alma ve bilgi edinme haklarının birliği ve etkileşimi, belirli bir kişiye yönelik adli yardım hizmetlerinin sağlanmasının yanı sıra çeşitli işlemlere ilişkin gerekli bilgilerin zamanında ve eksiksiz olarak sağlanmasını da içerir. Modern çağda dijital teknolojilerin, özellikle de yapay zeka (YZ) sistemlerinin adli yardım hizmetlerine uygulanmasının başarılı sonuçlar verdiği gözlemlenmektedir. Bu yönde gelişmiş ülke uygulamalarına referans verilmesi ve bunun yaygınlaştırılması önümüzdeki ana hedeflerdendir.

Abstract

The special role of the right to legal aid in the protection of other human rights is essential for the restoration of violated rights. Considering this, the article refers not only to important universal and regional international instruments but also to international practice, including court decisions. The right to legal aid is closely related to the right to information, as in most cases, the essence of legal aid is the correct and efficient use of reliable information. However, not providing the necessary information to the person receiving legal aid may deprive him of the opportunity to benefit from his rights. Therefore, the full provision of information on legal aid to individuals and ensuring the availability of such information are important issues. The application of scientific and technical renewals to jurisprudence requires that legal aid services are also aware of these improvements, ensuring confidentiality, comprehensiveness, and availability for the protection of individuals' rights and freedoms. The unity and interaction of the rights to legal aid and to information include the availability of legal aid services for a specific person and the timely and full provision of necessary information on various proceedings. It is concluded that in the modern era, the application of digital technologies, especially artificial intelligence systems, to legal aid services gives successful results, where reference to the practice of developed countries and their dissemination should be one of the main directions ahead.

Atıf | Citation: Bağırov, A, 'Adli Yardım Hakkı İle Bilgi Edinme Hakkı Arasındaki Etkileşim: Hukuk Teknolojisinin Sağladığı Fırsatlar' (2025) 83(2) İstanbul Hukuk Mecmuası–Istanbul Law Review 646. https://doi.org/10.26650/mecmua.2025.83.2.0013

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Bağırov, A.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Anar Bağırov anar.baghirov@barassociation.az

Anahtar Kelimeler İnsan hakları · Adli yardım hakkı · Bilgi edinme hakkı · Adil yargılanma hakkı · Bilgi edinme özgürlüğü · Yeni teknolojiler · Adli yardım hizmetleri · Bilimsel ve teknik yenilikler · Yapay zeka · Yargı uygulaması · Uluslararası belgeler

Keywords Human rights · Right to legal aid · Right to information · Right to a fair trial · Freedom of information · New technologies · Legal aid services · Scientific and technical innovations · Artificial intelligence · Judicial practice · International conventions

Extended Summary

In this article, the interaction issues between the right to receive legal assistance and the right to access information were analysed according to the possibilities offered by legal technology. First, the essence and content of the right to receive legal aid show that it plays an important role in ensuring all human rights and freedoms. In addition, the identification of equal access to justice as one of the UN's sustainable development goals has made the study of the problem even more relevant.

In international documents and judicial practice, the right to receive legal assistance is specifically mentioned as a component of justice and as a means of freedom of information in obtaining legal assistance. In this regard, the limitation of freedom of information should arise out of necessity, and balance should be expected during the limitation. Access to justice is considered an important element of the democratic process and the rule of law. In most cases, the essence of legal assistance is the correct and efficient use of reliable information. However, not providing the necessary information to the person receiving legal aid may deprive him of the opportunity to benefit from his rights. Taking this into account, one of the important issues is the full provision of information on legal assistance to individuals and ensuring the availability of such information.

As in many activities, the development of artificial intelligence in the digital age brings certain innovations to the field of legal assistance. The application of the aforementioned scientific and technical innovations to the field of law requires that legal aid services are also aware of these innovations, ensuring confidentiality, completeness, and availability for the protection of individuals' rights and freedoms. The unity and interaction of the right to receive legal aid and the right to access information include the availability of legal aid services for a specific person and the timely and complete provision of necessary information on various proceedings. Thus, if a professional lawyer does not evaluate the information at his or her disposal in an operative and logical sequence, he or she will not be able to use that information for effective defence. However, not providing the necessary information to the person receiving legal assistance may deprive him of the opportunity to benefit from his rights. Taking this into account, the article concludes that in modern times, the application of digital technologies, especially artificial intelligence systems, to legal aid services has led to a number of important successful results, which is being strengthened in the practice of Azerbaijan.

Later, the analysis in the article is conducted toward the legal aid recipient's right to obtain legal information and the lawyer's right to obtain information on the case. A lawyer providing legal assistance does not face restrictions on access to open information. However, when obtaining confidential information, the specific rules of the legal regime must be followed, depending on the type of confidential information. In addition, regardless of whether it is included in any of the types of confidential information, the information obtained by the lawyer in the case is included in his/her professional secret. Therefore, in the legislation of the Republic of Azerbaijan, the information, advice, and references received by a lawyer in connection with the implementation of his professional duties constitute the lawyer's secret, and the lawyer is prohibited from disseminating such information. Providing information on various proceedings is important from the point of view of both the right to receive legal assistance and the right to access information, and at the same time, it directly affects the course of the process. This is especially evident during criminal proceedings.

Thus, the unity and interaction of the rights to receive legal assistance and access to information includes, first of all, the availability of legal assistance services for a specific person and the timely and complete provision of necessary information on various proceedings. Second, such interaction determines the rights of subjects providing legal assistance to obtain the necessary information and to be responsible for the non-distribution of the information obtained. In addition, the quality level of the legal aid service provided depends greatly on the awareness of individuals. From this point of view, the application of digital technologies, especially artificial intelligence systems, to legal aid services in modern times yields successful results. Artificial intelligence systems called robot lawyers are expected to practice law without human supervision in the future. The development of artificial intelligence is

the need of the hour, and it is not correct to limit or prohibit it in any form. On the contrary, thanks to collaborative technologies, it is possible to solve barriers, difficulties of internet use, and defects in online dispute resolution.

Furthermore, the interrelationship between access to legal aid and information rights arises from the declaration on openness in various proceedings. In legal doctrine, publicity and openness are meant to apply to the entire process of proceedings. However, such a conclusion is reached during the research, the application of disclosure to all stages of criminal prosecution can hinder the successful completion of criminalistic and criminal-procedural activities. On the other hand, openness should not mean allowing all investigative information to be disseminated through the media. This prohibition is based on the idea of protecting the identity, rights, and dignity of the participants in the court process and preventing damage to the establishment of the truth. The above-mentioned ban should not be considered an interference with the freedom of the press but should serve to protect personal data. It can even be said that such a ban is a necessity in terms of realising the independence of the court in all its dimensions.

Giriş

Adli yardım, düşük gelirli bireylerin adalete erişim hakkından mahrum bırakılmamasını sağlamak amacıyla uygulanan bir kurumdur. Devletler, adalet sürecine ilişkin kamuoyu güveninin sağlanmasında önemli bir güvence olan adli yardıma ulusal mevzuatlarında en üst düzeyde yer verme ilkesini benimsemiştir[1]. Dolayısıyla, adli yardım, kişilerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasında, eşitliğin sağlanmasında ve engellerin ortadan kaldırılmasında önemli rol oynamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi uyarınca, bir kişinin adli yardım masraflarını karşılayacak yeterli maddi imkânı yoksa, adaletin sağlanması amacıyla kendisine ücretsiz, ancak uygulanabilir ve etkili bir adli yardım sağlanması gerekir[2]. Ayrıca Birleşmiş Milletler (bundan sonra, "BM") ve Avrupa Konseyi'nin adli yardımın iyileştirilmesine ilişkin kararları ve ilkeleri bulunmaktadır.

Öte yandan, kişinin her türlü bilgiye erişme hakkını ifade eden bilgi edinme özgürlüğü, UNESCO'ya göre bilimsel, yerli ve geleneksel bilgiye erişimi, açık bilgi kaynaklarının oluşturulmasını, dijital mirasın korunmasını, kültürel ve dilsel çeşitliliğe saygıyı, sosyal katılımı, kaliteli eğitimi ve erişilebilir teknolojilerin geliştirilmesini kapsayan bir haktır[3]. Bilgi edinme hakkı, sıklıkla ifade özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olarak anılır; bu, herhangi bir medya aracılığıyla ve sınırlar gözetmeksizin bilgi ve fikirleri arama, alma ve yayma hakkını da içerir[4]. Bu hak ilk kez BM Genel Kurulu'nun 1946 tarihli 59 sayılı Kararında, her yerde ve her zaman müdahale olmaksızın haber toplama, iletme ve yayınlama hakkı olarak dile getirilmiştir[5]. Bu özgürlüğün sağlanması, açık hükümetin teşvik edilmesi, hükümetin bilgi açıklamasının en üst düzeye çıkarılması, şeffaflık ve hesap verebilirliğin artırılması gibi pek çok olumlu sonuca yol açabilir. Bilgi edinme hakkı, BM ve Avrupa Konseyince kabul edilen çok sayıda uluslararası belgede, sözleşmede daha geniş bir kavram olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışmada da, adli yardım hakkı ve bilgi edinme hakkı arasındaki ilişki farklı açılardan tartışılmıştır. Öyle ki, adli yardım, çoğu durumda güvenilir bilgilerin doğru ve verimli kullanılmasıdır, öte yandan, avukat,

[1] 'United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems' (United Nations Office on Drugs and Crime, 2013) < https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidlines_on_access_to_legal_aid.pdf > Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

[2] 'European Convention on Human Rights' (Council of Europe, 1950). <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_eng > Erişim tarihi 1 Haziran 2024.

[3] 'Keystones to Foster Inclusive Knowledge Societies' (UNESCO, 2015), p.10. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232563> Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

[4] 'Universal Declaration of Human Rights' (United Nations, 1948). <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf > Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

[5] 'Calling of an International Conference on Freedom of Information (Resolution 59)' (United Nations General Assembly, 1946). < https://undocs.org/en/A/RES/59(I) > Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

elindeki bilgileri işlevsel ve mantıksal bir sırayla değerlendirmezse, bu bilgileri etkili bir savunma için kullanamayacaktır. Aynı zamanda adli yardım alan kişiye gerekli bilgilerin verilmemesi, onu haklarından yararlanma fırsatından da mahrum bırakabilir.

Mesele şu ki, adli yardım hakkı avukat kullanımıyla da sınırlı değildir. Adli yardım, genel olarak bireylerin hukuki gereksinimlerinin karşılanması sürecidir. Bu açıdan bakıldığında çeşitli devlet kurumlarının yardım hatları, danışma büroları ve hukuk klinikleri de adli yardım hizmeti veren kuruluşlar olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir hizmet kapsamında sağlanan bilgilerin güvenilirliği özellikle önemlidir.

Söz konusu her iki hakkın birbiriyle ilişkisini ve konunun önemini ele alan bu çalışmada da adli yardım hakkı ve bilgi edinme hakkının hukuki boyutu uluslararası hukuki belgeler açısından incelenmiş, Azerbaycan ve Türkiye ulusal düzenlemeleri uluslararası düzenlemelerle karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda araştırmanın önemli yönlerinden biri olarak, adı geçen haklar arasındaki etkileşimde hukukçuların ve hukuk hizmetlerinden yararlanan bireylerin işini kolaylaştıran yenilikçi çözümler olan hukuk teknolojilerinin, bir taraftan, adli yardım alan, diğer taraftan, avukatlar başta olmak üzere adli yardım hizmeti veren kişilerin belirli bir davaya ilişkin bilgi edinme hakları üzerindeki etkisi belirtilmiştir. Bu amaçla “chatbot” avukatlarının faaliyetleri, hukuk kütüphaneleri ve diğer açık hukuki bilgi kaynakları araştırılmıştır.

I. Adli Yardım ve Bilgi Edinme Haklarına Hukuki Bakış

A. Adli Yardım Hakkı

Hukuki koruma alanında esasen sosyal yardım olarak değerlendirilen[6] adli yardım hakkı, uluslararası belgelerde yer alan haklardan biri olduğundan, uluslararası kuruluşlar da adli yardım konusuna özel önem vermektedir. Öyle ki, BM, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden birini adalete eşit erişime ayırmıştır (SDG-16)[7]. Adli yardıma ilişkin kapsamlı düzenlemeler sunan 1966 tarihli Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 14. maddesi, adil yargılamanın sağlanmasında adli yardımın önemini bir kez daha teyit etmektedir. Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik önemli bir uluslararası izleme mekanizması olan İnsan Hakları Komitesi'nin, adil yargılanma hakkının sağlanması için adli yardımın "derhal ve etkili" sağlanması gerektiğini vurgulaması tesadüf değildir[8]. Benzer bir düşünce, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (bundan sonra "AİHM") 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 6. maddesine ilişkin davalarda verdiği kararlarda da desteklenmiş[9], söz konusu meseleye aynı zamanda Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinin uygulanmasına ilişkin Amerikanlararası İnsan Hakları Komisyonunca da vurgu yapılmıştır[10]. İlaveten adli yardım hakkı, Afrika Şartı'nın 7. maddesi, Afrika Birliği Siber Güvenlik ve Kişisel Verilerin Korunması Sözleşmesi'nin 25. maddesi, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (bundan sonra, "ASEAN") İnsan Hakları Bildirgesi'nin 23. maddesinin yanı sıra Avrupa Konseyi Resmi Belgelere Erişim Sözleşmesi'nin 2, 3 ve 4. maddelerinde de (Tromso Sözleşmesi) güvence altına alınmıştır.

Özel grupların da adli yardım alma hakları çeşitli uluslararası sözleşmelerde, örneğin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 37. maddesinde yansıtılmaktadır. Bu hak, kadın haklarının korunmasına yönelik uluslararası

[6] Akyol, Leyla: 'Adli yardım' (2005) 31 (Ocak-Nisan) Yargıtay Dergisi 127, 128.

[7] 'Hedef 16. Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumların desteklenmesi, herkesin adalete erişiminin sağlanması ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumların inşa edilmesi' < https://sdg.azstat.gov.az/az/goal-info/16/sulh-edalet-ve-semereli-institutlar#tab2 > Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

[8] 'General comment no. 32, Article 14, Right to equality before courts and tribunals and to fair trial' <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/2007/en/52583> Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

[9] *Airey v. Ireland* App no 6289/73 (9 October 1979).

[10] 'Annual 65th Report of the Inter-American Commission on Human Rights' (General Secretariat of the Commission 2023).

bir belge olan CEDAW'da doğrudan yansıtılmamış olsa da, kadın ve erkek arasındaki ayrımcılığın yasaklanması ilkesi, bu hakların da güvence altına alındığı sonucuna varmak için tam zemin hazırlamaktadır.

Söylenenlerden yola çıkarak, adli yardım hakkını içeren sözleşmeleri, aslında düzenledikleri konu kapsamlarına göre iki gruba ayırabiliriz (bu ayrım, bilgi edinme özgürlüğü için de geçerlidir): Bunlardan ilki genel konularla ilgilidir (Avukatların Rolüne İlişkin Temel İlkeler, 1990; Afrika'da Adil Yargılanma Hakkına ve Adli Yardıma İlişkin İlkeler ve Kılavuzlar, 2003; Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, 2000; ASEAN İnsan Hakları Bildirgesi, 2012; 2013/48/EU sayılı Adli Yardıma İlişkin Avrupa Birliği Direktifi, vd.). İkinci grup, sosyal açıdan korunmasız kişilerle ilgilidir (BM Engelli Hakları Sözleşmesi, CRPD, 2006; Afrika Birliği Çocuk Hakları ve Refahı Şartı, 1990; Avrupa Sosyal Şartı, 1996).

BM İnsan Hakları Komitesi kararlarına bakacak olursak, bazılarında bilgi edinme özgürlüğü ve adli yardım hakkına yönelik tutumunu ifade edilmiştir. Örneğin, *Luyeye Magana ex-Philibert v. Zaire* davasında AİHM'e benzer bir tutum sergileyen Komite, adli yardım hakkını adil yargılamanın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmiş[11], *Aliev v. Ukrayna* davasında da benzer biçimde karar vermiştir[12]. *Pillai v. Kanada*[13] ve *Maroufidou v. İsveç*[14] davalarında Komite, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 14. ve 19. maddelerinin (adli yardım ve bilgi edinme hakları) birbiriyle yakından ilişkili olduğu ve bilgi edinme özgürlüğünün adli yardım almak için bir araç görevi gördüğü sonucuna varmıştır. Bu bakımdan bilgi edinme özgürlüğünün sınırlandırılması zorunluluktan kaynaklanmalı ve sınırlama yapılırken ölçülülük ilkesine uyulmalıdır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa Hukuki İşbirliği Komitesi (CDCJ) tarafından geliştirilen, medeni hukuk ve idare hukuku alanlarında adli yardım programlarının etkinliğine ilişkin yönergeleri kabul etmiştir. Bu kılavuz ilkeler, özellikle en savunmasız kişilerin adalete daha iyi erişimini sağlamak amacıyla, devletlerin adli yardım sistemlerinde reform yapmaları için somut kurallar ortaya koymaktadır. Avrupa Konseyi, yukarıda bahsedilen yönergeleri benimseyerek, BM Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi 2030 önceliği olan "adil, eşit, hoşgörülü, açık ve sosyal açıdan kapsayıcı bir dünya"nın uygulanmasına olan bağlılığını ortaya koymuştur[15].

Avrupa Konseyi, yönergeyi açıklarken adli yardımın adalete erişimin en önemli araçlarından biri, adalete erişimin demokratik sürecin gerekli bir unsuru ve hukukun üstünlüğünün temel ilkesi olduğunu belirtmiştir[16]. Ayrıca, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin R(93) 1 ve R(2000) 21 sayılı tavsiye kararlarında, mali durumu düşük kişilere kaliteli adli yardım sağlanmasının gerekliliği vurgulanmış, onlar için basitleştirilmiş kuralların oluşturulması tavsiye edilmiş ve hukuk mesleği mensuplarının hareket özgürlüğüne ilişkin temel konulara değinilmiştir[17].

Ulusal düzeyde hem Azerbaycan Cumhuriyeti hem de Türkiye Cumhuriyeti mevzuatlarında konu benzer şekilde ele alınmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 61. maddesinde düzenlenen adli yardımdan yararlanma hakkı, herkesin temel haklarından biridir. Bu hakkın özü ve içeriği, tüm insan hak ve özgürlük-

[11] *Luyeye Magana ex-Philibert v. Zaire* (1990) U.N. Doc. CCPR/C/OP/2.

[12] *Aliev v. Ukraine* (2003) U.N. Doc. CCPR/C/78/D/781/1997.

[13] *Pillai v. Canada* (2011) U.N. Doc. CCPR/C/101/D/1763/2008.

[14] *Maroufidou v. Sweden* (1981) U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/36/40).

[15] 'Legal Aid' (European Committee on Legal Cooperation) < https://www.coe.int/en/web/cdcj/activities/free-legal-aid > Erişim tarihi 1 Haziran 2024.

[16] *İbid.*

[17] 'Recommedation, R(93) 1' (Council of Europe Committee of Ministers, 1993) < http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090123123822_recR(93)1e.pdf > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024; 'Recommedation, R(2000) 21' (Council of Europe, 2022) < https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6319-2022-INIT/en/pdf > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

lerinin güvence altına alınmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir[18].

Her ne kadar adli yardım, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda doğrudan düzenlenmemiş olsa da, bu yönde bir dizi kanun ve yönetmelikle adli yardım sistemi kurulmuştur. 1969 tarihli Avukatlık Kanununa[19] göre adli yardım, avukatlık ücretlerini ve diğer mahkeme masraflarını ödeme gücü olmayan kişilere bu Kanunda öngörülen hukuki hizmetlerin sağlanmasıdır. Adli yardım hizmetleri, baro yönetim kurulunca, baro merkezinde avukatlar arasında kurulan adli yardım bürosunca sağlanır. Kanun ayrıca adli yardıma başvurma ve yardım sağlanmasına ilişkin kuralları da düzenlemiştir; örneğin, başvuranın talebinde haklı olduğunu delillerle ispat etmesi gerekmektedir. Bu Kanuna istinaden, Türkiye Barolar Birliğince, adli yardıma ilişkin usul ve esasları düzenlemek üzere Adli Yardım Yönetmeliği de kabul edilmiştir. Yönetmelikte, adli yardım bürosu ve temsilcileri, adli yardım başvurusu ve atanması, yardımın uygulanması, masrafların ödenmesi ve diğer hususlar daha ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Kişilerin adli yardım alma hakkı, aynı zamanda Türk Hukuk Muhakemeleri Kanunu[20] ve Ceza Muhakemeleri Kanunu[21]'nda da yer almaktadır.

Dolayısıyla hukuki eşitliğin sağlanması ve kişilerin zarar görmemesi yönünde gerekli tedbirlerin her ülke tarafından uygulanmasını amaçlayan adli yardım[22], evrensel ve bölgesel insan hakları belgelerinde adil yargılanma ve adalete erişim hakkının vazgeçilmez bir bileşenidir. Bireylerin başvuru hakkından mahrum kalmaması ve adaleti sağlamak amacıyla başvurulan önemli bir ilke olan adli yardım[23], ödeme gücü ne olursa olsun tüm bireylerin erişimine açık ve adil yargılanma hakkının desteklenmesi açısından verimli ve kaliteli olmalıdır. Etkili adli yardım, tutuklanan, gözaltına alınan ve hapsedilen kişilerin adli yardım hizmetlerine engelsiz erişiminin sağlanmasını, bilgilerin gizliliğinin korunmasını, dava malzemelerini tanımak ve savunmalarını hazırlamak için yeterli zaman ve fırsatları içerir[24] ancak bunlarla sınırlı değildir.

B. Bilgi edinme hakkı

Demokratik rejimlerin asgari gereklerinden biri olarak kabul edilen bilgi edinme özgürlüğünün, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde (Madde 19), Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde (Madde 19) kişinin herhangi bir engele maruz kalmadan fikrini belirtme ve her yolla ve devlet sınırları ne olursa olsun bilgi ve fikirleri arama, alma ve yayma özgürlüğünü içerdiği beyan edilmiştir. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 10. maddesi herkesin ifade özgürlüğünü düzenlemektedir ve bu özgürlük şunları içermektedir: kendini ifade etme özgürlüğü; bilgi edinme ve yayma hakkı.

Ulusal hukuki yaklaşıma gelince, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 50. maddesi bilgi edinme özgürlüğünü ve bunun temel unsurlarını beyan etmektedir. Bu unsurlar arasında bilgi edinme veya bilgiye erişim hakkı özel bir hukuki ağırlığa sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın pek çok maddesi bilgi edinme özgürlüğü ve buna bağlı haklara vurgu yapmaktadır. Anayasanın 26. maddesinde bu haktan, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne uygun olarak söz edilmiş, ancak hakkın sınırları, kullanımına ilişkin kural ve koşullar ve diğer ilgili konuların devlet tarafından kanunla düzenlenebileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda basın özgürlüğüne ilişkin 28. maddenin

[18] Bağırov, Anar: Hüquqi yardım almaq hüququnun genezisi və inkişafı (Hüquqi yardım almaq hüququnun genezisi və inkişafı) (2015), AHİM <https://lawreform.az/index.php?module=news&name=view&id=3777&lang=az> Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

[19] RG. 07.04.1969, S. 13168.

[20] RG. 04.02.2011, S. 27836.

[21] RG. 17.12.2004, S. 25673.

[22] Akço, Seda/ Koyuncuoğlu, Tennur: 'Çocuk ve Kadınların Hak Arama Özgürlüğü ve Adli Yardım' (2009) 83(4) İstanbul Barosu Dergisi 1827, 1833.

[23] Ruhi, Ahmet Cemal: Adli Yardım, Tebligat ve İstinabe, 2. Bası, Seçkin Yayıncılık 2016, 31.

[24] 'United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, Principle 7' (United Nations Office on Drugs and Crime, 2013) <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidlines_on_access_to_legal_aid.pdf > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

hükümleri, sıkı sıkıya bağlı olduğu bilgi edinme özgürlüğünü de güvence altına almaktadır. İlave olarak bilgi edinme özgürlüğünü düzenleyen temel belge olan 2003 tarihli Bilgi Edinme Hakkı Kanunu[25]'nun 1. maddesinde belirtildiği üzere kanunun temel amacı - kanunun kendisi gibi - demokratik ve şeffaf yönetimin gerektirdiği eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak bireylerin bilgi edinme hakkının kullanılmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Kanuna göre, herkesin bilgi edinme hakkı vardır ve kuruluşlar, bu bilgilerin erişilebilir olmasını sağlamak için gerekli idari ve teknik tedbirleri almakla yükümlüdür. Ayrıca Kanun, bilgi edinme başvurularının nasıl yapılacağını, sürelerini, hakkın sınırlarını, şikâyet kurallarını düzenlemiş ve başvuruları denetleyecek özel bir Kurul kurulmasını öngörmüştür. Kanunun uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek ve hükümlerini daha da açık hale getirmek amacıyla, Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik[26] de kabul edilmiştir.

II. Hukuk Teknolojileri Işığında Adli Yardım ve Bilgi Edinme Hakları Arasındaki Etkileşim

A. Hukuk Teknolojisine Genel Bakış

Hukuk teknolojileri, hukuk alanında iş süreçlerini tamamen veya kısmen otomatikleştirmek, avukatların karar alma ve hukuki faaliyetlerine destek sağlamak, ayrıca müvekkillere, avukatlara ve diğer kullanıcılara doğrudan hukuki bilgi ve tavsiye vermek için kullanılan bir dizi dijital teknoloji ve yenilikçi çözümdür[27].

Avrupa'da "hukuk teknolojisi" teriminin ilk tanımlarından biri 2015 yılında Martin Bues tarafından yapılmıştır: "Hukuk teknolojisi kavramını genel bir kavram olarak tanımlamaya çalışırsak, bunun modern, dijital bilgi teknolojilerinin kullanımı yoluyla araştırma, başvuru ve devlet makamlarına ve adalete erişim süreçlerinin otomasyonu, basitleştirilmesi ve iyileştirilmesi anlamına geldiğini kabul etmeliyiz[28]."

Hukuk teknolojileri, genel olarak, modern hukuk sisteminde hukukçuların ve hukuk hizmetlerinden yararlanan bireylerin işini kolaylaştıran yenilikçi çözümler olarak müşteri iletişimini otomatikleştirir, hukuki belgelerin hazırlanmasını hızlandırır ve daha etkili hukuki araştırma yapılmasını sağlar. Yapay zeka destekli hukuk yazılımları, mahkeme davalarında ilk hukuki değerlendirmeleri yaparak avukatların iş yükünü hafifletir. Hukuki sohbet robotları (chatbot) ve sanal asistanlar, müşterilerin sorularını yanıtlar ve hukuki danışmanlık sürecini optimize eder.

Ayrıca, insan bilişsel özelliklerini ve davranışlarını taklit eden yapay zeka destekli hukuk yazılımları, hukuki bir uyuşmazlığı etkileyen tüm faktörleri tek bir çerçevede birleştirerek mahkeme süreçlerinin hukuki çözümlemelerini gerçekleştirebilir. Bu yönde yapılan araştırmalar da yapay zekâ sistemlerinin, usul ve esaslara ilişkin işlemlerde ve hukuki çözümlemelerde insan gücünden önemli ölçüde üstün performans gösterdiğini ortaya koymuştur[29].

Yapay zeka sistemlerinin önemini dikkate alarak modern zamanda hukuk alanında uygulandığı alanlara ilişkin şu örnekler verilebilir: 1) Mevzuat, öğreti ve emsal kararlarla ilgili ulusal ve uluslararası kaynakların araştırılması; 2) Sözleşmelerin çözümlenmesi ve mevzuata aykırı durumların tespiti; 3) Özellikle yürütme süreçlerinin ve başvuru formatlarının hazırlanmasında belge otomasyon süreçlerinin uygulanması; 4) Fikri

[25] RG. 24.10.2003, S. 25269.

[26] RG. 27.4.2004, S. 25445.

[27] Bilgin, Hikmet: 'Hukuk Alanındaki Hizmetlerde Kullanılan Teknolojik Olanaklar (Legaltech) ve Avukatlık Mesleğine Olası Etkileri' (2024) 73 (2) Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, s. 1021.

[28] Szostek, Dariusz/ Zalucki, Mariusz: Legal Tech. Information technology tools in the administration of justice, p. 20.

[29] İçer, Zafer/ Hacıpaşaoğlu, Mümtaz/ Tüzünoğlu, Melih: Hukuk Teknolojileri ve Avukatlık Mesleğindeki Uygulamaları. Yapay Zeka Çalışma Grubu. İstanbul 2020, s. 11.

mülkiyet, patent ve telif hakkı araştırmaları; 5) Avukatlık ücretleri ve mahkeme masraflarının hesaplanması ve elektronik fatura düzenlenmesi; 6) Mahkeme duruşması ve duruşma tarihi hatırlatmalarına bağlı programların kullanımı, günlük planlamacılar aracılığıyla rutin organizasyonel görevler ve mahkeme ağı projeleri; 7) Büyük metinleri özetleyebilen veya istenilen kısımları vurgulayabilen yapay zeka araçlarıyla araştırma süresinin azaltılması; 8) Olayların video veya ses kayıtları ile çözümlenmesi veya imzaların, yazıların ve görsel unsurların gerçekliğini analiz ederek bilgi üretilmesi; 9) Tahmini teknoloji ile mahkeme uyuşmazlıklarında sonuçların önceden belirlenmesinin sağlanması.

Yapay zeka tabanlı sistemlerin en önemli avantajlarından biri de hukuki belgelerin ve sözleşmelerin otomatik olarak oluşturulmasıdır. Bu teknolojiler, belge incelemesi, sözleşme çözümlemesi ve belge hazırlama gibi tekrarlayan ve zaman alıcı görevleri otomatikleştirerek zamandan tasarruf sağlar ve hataları en aza indirir. Bunlara aşağıdaki sistemler dahildir: 1) Kira Systems – sözleşmeleri ve diğer hukuki belgeleri çözümlemek için makine öğrenimi yazılımını kullanır; 2) IronClad – çeşitli sözleşme türlerinin yönetilmesine olanak tanıyan bir dijital sözleşme yönetim platformudur; 3) Robin AI – Sözleşme hazırlama, şablon oluşturma, doğrulama ve düzenleme için modüler bir yazılımdır; 4) Juro – Sözleşmelerin hazırlanması ve yönetilmesi için kullanılır; 5) Contract Express – Thomson Reuters'ın Hukuk Çözümleri bölümü tarafından geliştirilen bir belge otomasyon yazılımıdır.

Ayrıca, yapay zeka tabanlı sistemler, dosyaların kaydedilmesi ve sınıflandırılması, mahkeme davalarının yönetilmesi, müvekkil toplantılarının ve mahkeme duruşmalarının planlanması gibi günlük işlerde de faydalıdır. Davaları yönetmek için kullanılan sistemlere birkaç örnek şöyledir: 1) LitiGate – mahkeme süreçleriyle ilgili manuel görevleri otomatikleştiren yapay zeka destekli bir dava yönetim platformudur; 2) Hukuk – Müşteri ödemelerini, kayıtlarını ve uyumluluk süreçlerini yönetmeye yönelik yazılımdır[30].

B. Haklar Arasındaki Etkileşimde Hukuk Teknolojisinin Rolü

Adli yardımın ve bilgi edinme özgürlüğünün sağlanması devlet ve toplum açısından büyük önem taşımaktadır. Adaletin etkili bir biçimde tecelli edebilmesi için toplumun hukuk okuryazarlığının yüksek olması şarttır ve bu da ancak devlette bilgi edinme özgürlüğünün sağlandığı koşullarda mümkündür. Her vatandaşın haklarını ve yükümlülüklerini, bunları sağlama yollarını, mevcut koruma mekanizmalarını ve nereye başvuracağını bilmesi gerekir. Adli yardım kavramı, hukuk eğitimi ve hukuki bilgiye erişim kavramlarını da kapsayabilir[31]. Bu amaçla vatandaşlar için açık veri tabanlarının (örneğin, müsait avukatların listesi) ve işleyen özgür bir medyanın olması önemlidir.

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 14. maddesinin 3. fıkrasının (d) bendinde, ilgilinin yargılanmada hazır bulunması ve kendisini ya doğrudan ya da kendi seçtiği avukat yardımı ile savunması; avukatı yoksa, bu hakkının var olduğunun kendisine bildirilmesi; adaletin gerektirdiği her durumda kendisine bir avukat tayin edilmesi ve böyle durumlarda ödeme yapma olanağı yoksa bu yardımın parasız olarak sağlanması kendisine bildirilmelidir.++[32]. Adli yardıma erişim hakkı ve bunun gerektirdikleri, adli yardım hizmetlerinin mevcudiyeti, bu hizmetlere erişim yolları ve diğer ilgili bilgiler, yerel yönetim ofisleri, eğitim ve din kurumları ve internet veya diğer uygun araçlar dâhil olmak üzere medya aracılığıyla genel kamuoyuna açıklanmalıdır. Ayrıca toplumun marjinal ve savunmasız kesimlerine de bilgi sağlanmalıdır. Vatandaşlar, özellikle kanunlarda yapılan değişiklikler veya halkı ilgilendiren özel konular hakkında radyo ve televizyon programları, bölgesel ve yerel gazeteler, internet ve diğer araçlar aracılığıyla bilgilendirilmelidir.

[30] 'Use of Artificial Intelligence in Legal Practice' (British Institute of International and Comparative Law), p.7.

[31] 'United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems' (United Nations Office on Drugs and Crime, 2013).

[32] 'International Covenant on Civil and Political Rights' (United Nations, 1966).

Ayrıca devletler, kanunen suç sayılan eylemler konusunda halkı bilgilendirmek için uygun tedbirleri almak zorundadır[33].

Hukuk teknolojilerindeki gelişmeler, adli yardıma erişimin yaygınlaşması ve bilgi edinme özgürlüğünün artması yoluyla hukuk sisteminde de önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu teknolojiler hukuki tavsiyeye daha kolay ulaşılmasını sağlamanın yanı sıra vatandaşların hukuki prosedürler ve yasalar hakkında daha kapsamlı bilgi edinmelerine de olanak sağlıyor.

Hukuk teknolojilerinin başlıca etkilerinden biri adli yardıma erişimin kolaylaşmasıdır. Dijital platformlar ve yapay zeka temelli hukuk hizmetleri sayesinde bireyler, geleneksel hukuk hizmetlerine kıyasla daha hızlı ve daha uygun maliyetlerle hukuki danışmanlık hizmeti alabiliyor. Bu durum özellikle hukuki hizmetlere erişimde zorluk çeken bireyler açısından önem arz etmektedir. Böylece hukuk teknolojilerinin bir parçası olan yapay zeka tabanlı sanal asistanlar ve hukuki sohbet robotları, müvekkillerin sorularına otomatik olarak cevap bulmalarını sağlayacak "self-servis" imkânları sunabiliyor. Sanal asistanlar müşterilerin genel sorularını yanıtlar ve müşterilere temel hukuki bilgiler sağlar[34].

Öte yandan, hukuk teknolojileri, bilgi özgürlüğünün sağlanması ve kalitesinin artırılmasında da önemli rol oynamaktadır. Hukuki bilgilerin açık kaynaklarda toplanması ve otomatik hukuki çözümleme sistemlerinin geliştirilmesi, vatandaşların ve gazetecilerin hukuki süreçler hakkında bilgi edinmesini kolaylaştırıyor ki, bu da hukuk eğitimini ve adaletin işleyişini olumlu yönde etkiliyor. Aynı zamanda bilgiye erişimin dijitalleşmesi sonucunda vatandaşların resmi bir talebi olmadan pek çok bilginin açık veri tabanlarına yerleştirilmesi ve bireylerin ihtiyaç duydukları bilgiye ulaşma sürecinin bu teknolojiler aracılığıyla kolaylaşması, hiç şüphesiz, hukukun daha şeffaf hale gelmesini, bürokratik engellerin önemli ölçüde azalmasını ve demokratik değerlerin güçlenmesini sağlıyor.

Her ne kadar hukuk teknolojileri, adli yardıma erişim ile bilgi edinme özgürlüğü arasındaki bağlantıyı daha yakın ve karşılıklı olarak faydalı hale getirse ve hukuk sisteminin daha etkin hale gelmesine yardımcı olsa da, aynı zamanda etik ve hukuki risklerin de dikkate alınması gerekiyor.

C. Adli Yardım Alan Kişinin Hukuki Bilgi Edinmesi

Dijital çağda yapay zekanın gelişmesi, robotların birçok faaliyette olduğu gibi adli yardım alanında da kullanılmasının temelini oluşturmuş, avukatlar arasında robotları "temel niteliklerine" göre tanımlama çabaları olmuştur. Örneğin, Ryan Calo, robotların en az üç ana nitelik sergilediğini ileri sürüyor: cisimleşme (embodiment), görünüm (emergence) ve sosyal değer (social valence)[35].

Son zamanlarda robotların kullanımı o kadar yaygınlaştırmış ki, kimi araştırmacılar robotların korunması için yasal araçlara sahip olmanın gerekli olduğunu düşünüyor ve bu araçların insanlara da faydalı olacağını iddia ediyor[36]. Ancak teknolojinin hukukta uygulanması her zaman olumlu bir tutumla karşılanmamaktadır, örneğin teknolojinin hukukta uygulanmasına ilişkin görüşleri karşılaştıran Emily Taylor, bir yandan teknolojilerin temel olarak daha az karmaşıklıkla karakterleşen hukuk alanlarında hızla benimsenirken, diğer yandan daha karmaşık davalarda hukuk teknolojilerine yönelik artan bir talep olduğu sonucuna varıyor[37]. Bu durum klasik ikileme (bilgisayar-avukat dengesi) yol açmaktadır[38]. Ayrıca yapay zekanın yetenek ve kabiliyetlerine

[33] 'United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems' (United Nations Office on Drugs and Crime, 2013).

[34] 'Use of Artificial Intelligence in Legal Practice' (British Institute of International and Comparative Law), 14 p.

[35] Calo, Ryan: 'Robotics and the Lessons of Cyberlaw' (2015) 103(3) California Law Review 529, 531.

[36] Lemley, Mark A./ Casey, Bryan: 'Remedies for Robots' (2019) 86(5) The University of Chicago Law Review 1311, 1343 and 1396.

[37] Poppe, Emily Taylor: 'The Future Is ~~Bright~~ Complicated: AI, Apps & Access to Justice' (2019) 72 (1) Oklahoma Law Review 149, 186.

[38] Moore, Thomas R.: 'The Upgraded Lawyer: Modern Technology and Its Impact on the Legal Profession' (2019) 21(27) U.D.C. L. Review 27, 31.

göre (dar amaçlı, geniş amaçlı ve süper[39]) bölünmesi de bu ikilem ve farklılaşmayı etkilemektedir.

Birçok ülkenin deneyimine göre robot avukatlar pilot proje olarak faaliyet gösteriyor. Dünyanın ilk robot avukatı olarak kabul edilen "DoNotPay", özellikle para cezası şeklinde cezaların çözümlenmesinde inisiyatif almak amacıyla devreye alınan bir yapay zeka teknolojisidir. Bu robot-avukat, cezanın silinmesi, hafifletilmesi (ceza miktarının daha az oranda belirlenmesi), veya ertelenmesi için talepte bulunma yeteneğine sahip bir "chatbot" teknolojisi olarak kabul ediliyor. Söz konusu teknolojik yenilik ilk kez ABD'deki Stanford Üniversitesi öğrencisi Joshua Browder tarafından proje şeklinde sunulmuştur. DoNotPay isimli chatbot, Haziran 2016 itibarıyla 160.000 araç park cezasına yapılan itirazlarda %64 başarı oranı elde etmiştir[40]. Bu teknolojik yenilik aynı zamanda ABD, Kanada ve İngiltere'nin diğer birçok eyaletinde de uygulanmaktadır. 50'den fazla şehirde 1.000'den fazla hukuki ihtilafta devreye giren söz konusu "chatbot", özellikle şehirlere yeni yerleşen ve yerel hukuk kurallarına aşina olmayan göçmenler için faydalı olan bir yapay zeka teknolojisidir ki, hukuki uyuşmazlığa olumlu çözüm bulmak için bu "chatbot"un arama motoruna konuyla ilgili soruyu yazmanız yeterli olacaktır[41]

Yine hukuk alanında uygulanan ilk yapay zeka teknolojisi olarak, IBM şirketince oluşturulup programlanan "ROSS" adlı robot, ABD'nin en ünlü dolandırıcılık vakalarından biri olan Bernie Madoff davasında kullanılmış ve elde edilen malzemeler ve çözümlemeci yetenekleri nedeniyle ceza davasının takip edilmesinde büyük rol oynamıştır. Bu olayın ardından ünlü hukuk firmalarından Baker & Hostetler, şirkette bu robotu işçi olarak kullanacaklarını duyurmuştur. ROSS özellikle savunma, hukuki tavsiye, iddiaların çözümlenmesi ve vaka temelinde savunma gibi işlevleri içerir. Aynı zamanda veri tabanında toplanan veriler ve bunları uygulayan algoritma da kendini güncelleyebilme özelliğine sahiptir[42].

ROSS gibi yapay zeka araçları, adli yardım sağlayıcıların gerekli çalışma saatlerini büyük ölçüde azaltmalarına olanak tanıdığından, daha düşük maliyetle hizmet üretmelerini mümkün kılıyor ve birtakım önemli işlere daha fazla zaman ve para harcamalarına fırsat tanıyor. Böylece, müvekkiller her zaman sunulan iki mükemmel seçenekten daha uygun (ucuz) olanı seçecek ve bu da yapay zeka kullanan adli yardım hizmetleri için farklı bir üstünlük yaratacaktır[43]. Öte yandan, Kira Systems, müvekkilinin önceki sözleşmelerini tarayan, sözleşmelerdeki önemli şartları belirleyen ve saniyeler içinde avukatın incelemesi için özelleştirilmiş bir taslak hazırlayan hukuk firmalarına robot avukatlar satıyor. LegalMation'un robotu, avukatların dilekçeleri ve diğer hukuki belgeleri kolayca hazırlamasına yardımcı olmayı vaat ediyor[44].

Türkiye'de ise yapay zekanın hukuk alanındaki en son başarıları kullanılarak yenilikçi önlemler hayata geçiriliyor. "Hukuki çalışma" olarak adlandırılan bu teknolojinin ana içeriği veri tabanıdır. Bu teknoloji daha önce verilmiş mahkeme kararlarını veri tabanında toplamaktadır. Mevcut davalarda benzer deneyimlerden yararlanmak amacıyla, aynı veya benzer davalara ilişkin önceki mahkeme kararlarını bulmak için basit kararlar kullanılır. Bu kararlar bulunduktan sonra, mevcut çalışma ile o çalışma arasında karşılaştırmalı bir tahlil yapılarak püf noktaları belirlenir. Daha sonra mevcut davaya ilişkin tahminlere yer verilir[45]

[39] Kılıçarslan, Seda Kara: 'Yapay zekanin hukuki statüsü ve hukuki kişiliği üzerine tartışmalar' (2019/2) Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi 363, 366.

[40] Li, Victor: 'Chatbot apps help users communicate their legal needs' (2017/07) ABA Journal 34.

[41] 'Yapay Zeka ve Hukukwork farkı' (Hukukwork blog, 3 Ocak 2023) https://www.hukukwork.com/blog/25/yapay-zeka-ve-hukuk-work-farki/ Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

[42] Liberatore, Stacy: 'Your AI lawyer will see you now: IBM's ROSS becomes world's first artificially intelligent attorney' (Daily Mail Online, 16 May 2016) < https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-3589795/Your-AI-lawyer-IBM-s-ROSS-world-s-artificially-intelligent-attorney.html > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

[43] Medianik, Katherine: 'Artificially Intelligent Lawyers: Updating the Model Rules of Professional Conduct in Accordance with the New Technological Era' (2018) 39(4) Cardozo Law Review 1497, 1507.

[44] Loy, Michael: 'Legal Liability for Artificially Intelligent Robot Lawyers' (2022) 26(3) Lewis & Clark Law Review 951, 954.

[45] https://www.hukukwork.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

Bahsedilenler bu alandaki araştırmaları anlamlı kılmaktadır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, teknolojinin yargı üzerindeki etkisi, pozitif hukukta uygulanması ve bununla ilgili sorunlar konusunda resmi yayınlar ve makaleler de yayınlamıştır[46].

Yapay zeka destekli bir cihaz olan LawGeex, sözleşmeleri çözümler. Bu sayede müşteriler sözleşmenin hukuki ve diğer yönlerini kontrol edebilirler. Bu, %80 oranında zaman tasarrufu ve geleneksel sürece göre %90 daha az maliyet sağlar[47]. Bu durum bireylerin avukatlara yönelmek yerine yapay zekaya daha fazla önem vermeye başladıkları sonucunu doğuruyor. Hukuki tahlil etme yeteneği yüksek, rekabet ve diğer alanlarda raporlar hazırlayabilen LexMachina[48], Cambridge Üniversitesi matematikçileri tarafından geliştirilen, geniş yelpazede hukuki yeteneklere sahip olan Luminance[49] ve hukuki belgelerin incelenmesini gerçekleştiren CaseText[50], avukatların yerini alacak potansiyel adaylar olarak beliriyor.

AI DR & AJU[51], üretildiği Güney Kore'de ilk şirkettir ve ceza hukuku, medeni hukuk ve idare hukuku konularında kapsamlı bir hukuki bilgi veri tabanına sahiptir. Aynı zamanda LawBot[52] adı verilen teknoloji, müşteri ile soru-cevap yöntemine dayanmakta olup, müşterileri, sorularına otomatik yanıtlar vererek yönlendiren oldukça verimli bir bot olarak kabul edilmektedir (örneğin KapitalBank'ın sahibi olduğu BirBank mobil uygulamasında da böyle bir bot vardır). Diğer bir yapay zeka sistemi LG CLOi GuideBot[53], doğrudan hukuki amaçlara yönelik değildir ancak içerik yönetimi özelliği, kamu hizmetleri sağlarken hukuki amaçlar için de faydalıdır. Ayrıca çoklu dil özelliğine sahiptir.

Böylece yukarıda bahsedilen hukuk alanında kullanılan yapay zeka programları, yapay zekanın insan kontrolündeki verimliliği ve doğruluğu sayesinde, adli yardım hizmetlerinin çeşitliliğini artırabilir ve hukuk sektörünün şekillenmesine yardımcı olabilir[54].

Önemli konulardan biri de adli yardıma ilişkin bilgilerin bireylere tam olarak sunulması ve bu bilgilerin ulaşılabilirliğinin sağlanmasıdır. Çünkü devletin adli yardım konusunda sunduğu olanaklardan haberdar olmayan vatandaş dolaylı olarak bu yardımdan mahrum kalmaktadır. Bu bağlamda, BM'in Ceza Adaleti Sistemlerinde Adli Yardıma Erişime İlişkin İlke ve Kılavuzları'nda özel hükümler yer almaktadır (Kılavuz 2. Adli yardım konusunda bilgilenme hakkı)[55]. Bu kılavuzlarda adli yardım hakkı (1. ilke), devletlerin sorumluluğu (2. ilke), acil ve etkili yardım (7. ilke), adli yardıma adil erişimin sağlanması (10. ilke) ve bu tür yardımları teşkilatlayan birey ve kurumların bağımsızlığı (13. ilke) ilkelerine yer verilmektedir.

Bu bağlamda hukuk kütüphaneleri, adli yardım alan kişi için faydalı bilgi kaynağı olarak ayrı bir önem taşımaktadır. Hooks v. Wainwright davasında Florida Bölge Mahkemesi, adli yardım alma hakkının aynı zamanda bir hukuk kütüphanesine erişimi de içerdiğine hükmetmiştir[56]. Ancak daha sonra Bounds v. Smith davasında Mahkeme, Florida'daki mahkumların çoğunun okuma yazma bilmediğini ve genel olarak hukuki malzemeleri anlayamadıklarını tespit etmiştir. Bu nedenle, profesyonel adli yardım olmadan anlamlı bir hukuki araştırma yapabileceklerine ve şikayetlerini etkili bir şekilde çözebileceklerine inanmanın saçma

[46] Görentaş, Burak: 'Hukukta yapay zeka' (2023) 8(41) SSD Journal 1, 4.

[47] < https://www.lawgeex.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

[48] < https://lexmachina.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

[49] < https://www.luminance.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

[50] < https://casetext.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

[51] <https://www.legalbusinessonline.com/other-news/south-korea%E2%80%99s-dr-aju-launches-legal-ai-qa-chatbot > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

[52] < https://lawbotpro.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

[53] < https://www.lg.com/global/business/cloi/lg-cloi-guidebot > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

[54] Rimsha Syeda, 'An Intelligent Path for Improving Diversity at Law Firms (Un)Artificially' (2023) 29(2) Michigan Technology Law Review 307, 337.

[55] 'United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems' (United Nations Office on Drugs and Crime, 2013).

[56] *Hooks v. Wainwright* 352 F. Supp. 163 (M.D. Fla. 1972).

olduğu sonucuna varmıştır[57]. Ancak Mahkeme, devletçe bir hukuk kütüphanesi sağlanmasının en azından riski yeterince azaltabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, hukuk kütüphanesi adli yardım türlerinden biridir[58]. Bu anlamda hukuk kütüphanelerinin özellikle çevrimiçi ortamda hizmete açılmasına özellikle değinmek gerekir. Bu deneyimden yola çıkarak Azerbaycan Cumhuriyeti Barolar Birliği'nin önemli bir organı olan Barolar Birliği Akademisi de, adli yardımın kalitesinin artırılmasının önemli güvencelerinden biri olan büyük bir çevrimiçi hukuk kütüphanesi konusunda da ciddi çalışmalar yürütmektedir.

Mahkeme uygulamalarında başka davalara da rastlamak mümkündür. Örneğin, ABD'de Gideon v. Wainwright (1963)[59] / Argersinger v. Hamlin (1972)[60] / Miranda v. Arizona (1966)[61] davalarında adli yardım hakkının sağlanması, usul eşitliği (silahların eşitliği) de dahil olmak üzere, adalet ve adaletin kapsamlılığı açısından önemlidir. AİHM deneyiminde Airey v. İrlanda (1979) / Artico v. İtalya (1980) / Steel ve Morris v. Birleşik Krallık (2005) / Salduz v. Türkiye (2008)[62] / Pakelli v. Almanya (1983) / Benham v. Birleşik Krallık (1996) / Guaranta v. İsviçre (1991) / Gutfreund v. Fransa (2003) / Sialkovska v. Polonya (2007) / Staroszczyk v. Polonya (2007) / Nerattini v. Yunanistan (2009) / McVicar v. Birleşik Krallık (2002) davalarında, yardım hakkının ihlali veya sınırlandırılması ya da bu haktan yoksun bırakılma, AİHS'nin 6. maddesinin (adil yargılanma hakkı) ihlali olarak değerlendirilmiştir.

Soruna Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatı açısından bakacak olursak, Azerbaycan Cumhuriyeti, Bilgi Edinme Hakkında Kanunda toplum bireylerine açık bilginin sağlanmasını gerekli bir şart olarak değerlendirerek bilgi sahiplerine önemli bir görev yüklemiştir: Bilgi sahibi, kamuya açık bilgileri, bu bilgilerin ihtiyacı olan herkese mümkün olan en kısa sürede ulaşmasını sağlayacak şekilde açıklamalıdır (Madde 31.1). Yasa koyucu, bilgilerin açıklanma usullerini şu suretle belirlemiştir: internet bilgi kaynaklarında açıklama; resmi yayınlarda yayım; kütüphanelerde, halka açık bilgi merkezlerinde ve toplu kullanımın mümkün olduğu diğer yerlerde belgeleri tanımak için koşullar yaratarak açıklama; anketler yoluyla veya bilgi veren kitapçıkların dağıtılması yoluyla. Bu bakımdan Azerbaycan Cumhuriyeti kütüphanelerinde, diğer bilgi türlerinin yanı sıra, hukuki bilgilere de yer verilmekte olup, bu bilgilerin hukuki bilgi kaynağı olarak kullanıma açık olması gerekmektedir.

Adli yardımın bir diğer yolu olarak, çeşitli hukuki sözleşmelerin imzalanması sırasında bilgi iletişim araçlarının kullanılmasından da söz edilmelidir. Örneğin, son zamanlarda uygulamaya konulan akıllı sözleşmelere örnek verebiliriz. Blokzincir teknolojisi sayesinde sivil dolaşımın ana unsuru olan sözleşmelerin yerini şimdiden akıllı sözleşmeler almaktadır. Akıllı sözleşme, herkesin kullanabileceği fırsatlar sunan bir kamu sözleşmesi biçimidir yani bu araç sayesinde kişiler, herhangi bir avukata danışmaya ihtiyaç duymadan, herhangi bir noterlik işlemi için noterlerde zaman kaybetmeden, bulundukları yerden ayrılmadan, hesaplarındaki kripto para hesabı ile bu tür işlemleri kolaylıkla gerçekleştirebilmektedirler. Ayrıca bu sözleşmelerin noterce onaylanmasına gerek yoktur çünkü bunun yerine başka hukukileştirme araçları kullanılmaktadır[63]. Ancak ulusal yasal düzenlemeye ilişkin tartışmalı konular bulunmaktadır. Örneğin, Azerbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nun 390.1 maddesinde, medeni hukuk öznelerinin (gerçek ve tüzel kişiler), bağımsız olarak sözleşme kurabilecekleri, bu sözleşmenin içeriğini karşılıklı irade özgürlüğüne dayanarak belirleyebilecekleri ve ayrıca karşılıklı iradeye dayalı olarak sözleşme şartlarını değiştirebilecekleri

[57] *Bounds v. Smith* (1977) 430 U.S. 817.

[58] Raymond Y. Lin., 'A Prisoner's Constitutional Right to Attorney Assistance' (1983) 83(5) Columbia Law Review 1279, 1296.

[59] *Gideon v. Wainwright* (1963) 372 U.S. 335.

[60] *Argersinger v. Hamlin* (1972) 407 U.S. 25.

[61] *Miranda v. Arizona* (1966) 384 U.S. 436.

[62] *Salduz v. Türkiye* (2008) ECHR 36391/02.

[63] Rosic, Ameer: 'Smart Contracts: The Blockchain Technology That Will Replace Lawyers' (Block geeks, 28 Eylül 2023) <https://blockgeeks.com/guides/smart-contracts/ > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

veya onu feshedebilecekleri belirtilmektedir. Burada soru şudur: Acaba sözleşme yapıldıktan sonra, sözleşme şartlarının değiştirilmesi veya feshedilmesinde hukuk teknolojileri ne ölçüde faydalı olacaktır? Kira sözleşmelerini örnek olarak gösteren V. Dudchenko, Y. Tsurkan-Saifulina ve K. Vitman, akıllı sözleşmelerin tahmine dayalı çözümlemeler sonucunda sonuçlandırıldığını belirtiyor yani bu sözleşmeler yapılmadan önce yapay zeka, sözleşmeyi yapan tarafa hangi mülkün nerede, hangi ölçütlere göre uygun olduğunu gösteriyor ama bunların hepsi görecelidir. Sözleşmenin noter tarafları bir yana bırakılırsa, söz konusu sözleşme şartlarının değiştirilmesi ve sona erdirilmesi halleri, sözleşmenin mahkemelerce değerlendirilmesi ve yorumlanmasında ciddi güçlüklere neden olmaktadır[64].

Bu tür sorunların sadece Azerbaycan Cumhuriyeti'ne özgü olmadığını belirtmek gerekir. Örneğin Hindistan'da, 1987 tarihli Adli Yardım Hizmetleri Yasası'nı da içeren 1976 Anayasası'ndaki 42. değişiklik ve değişiklik paketi, ekonomik durumları ne olursa olsun bireylerin adalete ve yargı sistemine erişimini ve ücretsiz adli yardıma erişimini sağlamıştır. Buna ve Hint sivil toplum kuruluşlarının faal rolüne rağmen, Hindistan uygulamasında, tartışılan teknolojik sorunlar henüz çözülmemiştir[65].

Endonezya'da da yapay zeka ve benzeri hukuk teknolojilerine ilişkin kanunda boşluk vardır. Bunun üstesinden gelmeye yönelik çabaların karşılaştığı temel sorun, Endonezya toplumunda yapay zekaya yönelik "etik olmayan" ve "belirsiz" tavır ve yapay zekanın doğurabileceği hukuki sorumluluklara yönelik farklı yaklaşımlardır[66].

Bu hukuki sorunun çözümü için daha yeterli kuralların tanımlanacağını umuyoruz.

Ayrıca söz konusu bilimsel ve teknik yeniliklerin hukuk alanına uygulanabilmesi, adli yardım hizmetlerinin bu yeniliklerden haberdar olmasını, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması için gizliliği, tamlığı ve kullanılabilirliği güvence altına almasını gerektirmektedir. Bunun için hukuk eğitiminin çağdaş eğilimlere uyarlanması gerekmektedir. Araştırmacılar, yapay zekanın hukuk alanını iyileştirme potansiyeline sahip olmasına rağmen, hukuk eğitiminin değişen teknolojiye uyum sağlama konusunda çok yavaş olduğuna inanmaktadır[67]. Bu nedenle, hukuk öğrencilerinin hukuk teknolojisi bilgisi edinmesini gerekli gören Barczentewicz, 2021 yılında üniversitelerde hukuk teknolojisinin öğretilmesine yönelik dört model tanımladı: temel beceriler modeli; ileri beceriler modeli; teknolojinin yoğun öğrenme modeli; siber güvenlik için özel bir model[68].

İlk model, öğrencilere Westlaw gibi hukuki araştırma sitelerini ve Zotero gibi alıntı araçlarını nasıl kullanacaklarını öğreterek teknik hukuki becerilerini geliştirir. İkinci model, hukuk teknolojisinin kapsamlı bir çözümlenmesini ve yapay zeka ve blokzincir gibi temel teknolojilere dair ayrıntılı bir genel bakışı içerir. Üçüncü model hukuk mühendisliği, hukuk teknoloji uzmanları gibi uzmanlıkları kapsarken, dördüncü model siber güvenlik gibi daha özgül alanları içermektedir[69].

Hukuk eğitimi denildiğinde, öğretim yöntem ve içeriğinin belirlenmesi de oldukça önemlidir ve burada modern çağın gelişim özelliklerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu anlamda Azerbaycan Cumhuriyeti'nde hukuk eğitimi yeniden yapılandırılmış, eski Sovyet eğitiminden miras alınan nazari eğitim

[64] Dudchenko, Valentyna: Yulia Tsurkan-Saifulina and Kostiantyn Vitman, 'Legal Tech: Unravelling the nature and purpose of modern law in the digital era' (2023) 6(3) Social & Legal Studios 24, 28.

[65] Bhat, Hussain: 'Access to Justice: A Sociological Perspective on Legal Aid in India' (2023) 13(1) Journal of Society in Kashmir 14, 16.

[66] Hakim, Hary Abdul: Chrisna Bagus Edhita Praja and Ming-Hsi Sung, 'AI in Law: Urgency of the Implementation of Artificial Intelligence on Law Enforcement in Indonesia' (2023) 14(1) Jurnal Hukum 122, 125.

[67] Bridgesmith, Larry/ Elmessiry, Adel: 'The Digital Transformation of Law: Are We Prepared for Artificially Intelligent Legal Practice?' (2020-2021) 54(4) Akron Law Review 815, 823.

[68] Barczentewicz, Mikołaj: 'Teaching Technology to (Future) Lawyers' (2021) 14(1) Erasmus Law Review 42, 49.

[69] Nhemi, Shila: 'Law without Lawyers: Examining the Limitations of Consumer-Centric Legal Tech Services' (2023) 3(1) Journal of Intellectual Property and Information Technology Law 15, 54.

yerini nazari-uygulamalı eğitime bırakmış, modern çağın gelişim özelliklerine uygun yeni yönelimler (konular vb.) ortaya çıkmıştır.

D. Avukatın Davaya İlişkin Bilgi Edinme Hakkı

Davaya ilişkin bilgi edinme hakları, bilginin hukuki rejimine göre belirlenir yani açık bilgiden bahsediyorsak bu tür bilgilerin elde edilmesi konusunda herhangi bir kısıtlama yoktur. Bu, şeffaflık ilkesinin tanınmasından kaynaklanmaktadır. Adli yardımın etkinliğinin arttırılması yönündeki bu tür konular, makalenin başında örnek verdiğimiz 1990 tarihli Avukatların Rolüne İlişkin Temel İlkeler, 2003 tarihli Afrika Bölgesinde Adli Yardım ve Adil Yargılanma Haklarına İlişkin İlke ve İlkeler ve 2013/48/EU sayılı Avrupa Birliği Direktifinde yer almaktadır. Örneğin Temel İlkeler'in 13. maddesine göre avukatın yükümlülüklerinden biri de müvekkilin hak ve menfaatlerini yeterince savunmak veya temsil etmektir[70]. Direktifte, avukat-müvekkil ilişkisinin gizliliği ön plana çıkarılmış ve bu gizli bilginin üçüncü kişilerden korunması amacıyla üye devletlere, adalet sistemine basit ve kolay erişim için asgari standartlar oluşturmaları talimatı verilmiştir (Madde 8)[71].

Açıklık ilkesi aynı zamanda Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın mahkeme işlemlerinin açıklığını beyan eden 127. maddesine de dayanmaktadır. Sırların (devlet sırrı) ve gizli bilgilerin (mesleki, ticari sır, kişisel bilgiler) korunması amacıyla davanın değerlendirilmesine yalnızca kapalı oturumda izin verilir. Benzer bir kural, diğer normatif-yasal düzenlemelere de yansımaktadır. Örneğin Azerbaycan Cumhuriyeti Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 15. maddesi adaletin açıklığını beyan etmekte ve gıyaben yargılama yapılmasına izin vermemektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bilgi Edinme Hakkında Kanuna göre, mahkeme kararları kamuya açık bilgi olarak kabul edilir, yani bu bilgiler gizli bilgi olarak görülemez (tabii ki yukarıda belirtilen durumlar hariç). Aynı Kanunun 35.2.7 maddesinde de adaletin işleyişini engelleyen veya engelleyebilecek bilgiler, resmi sır olarak değerlendirilmektedir ancak, bu hususta mahkeme kararı verilene kadar böyle bir hukuki rejim mevcut olabilir.

Unutulmamalıdır ki, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilgi Edinme Özgürlüğü Hakkında Kanunun 14. maddesine göre, kişisel bilgiler hukuka uygun olarak toplanır, işlenir ve korunur; aldatma, tehdit ve diğer hukuk dışı yollarla bilgi toplanması yasaktır. Kanun ayrıca, operasyon-arama faaliyeti sırasında elde edilen bilgiler ve bir ceza davasının soruşturulmasıyla bağlantılı olarak toplanan bilgiler hariç, bir birey hakkında bilgi toplanmasıyla ilgili birtakım hakları da tanımlamaktadır[72].

Tabii ki bu hususta açık yargılama da sürecin tarafsızlığının etkili bir güvencesidir. Bu açıklık, kamuoyunun mahkemenin adilliğine olan güvenini sağlar. Bu bağlamda, ilgililerin güvenleri açısından açık duruşmaların gerekli, hatta zorunlu olduğu belirtilir. Şeffaflık ilkesi bir anlamda kamuoyunun yargı sürecine seyirci olarak da katılımını sağladığı için yargı sürecine demokratik bir nitelik kazandırmakta ve keyfiliğin önüne geçmektedir. Kamuoyunun yargı sistemine olan güvenini artırmanın yanı sıra, halkın mahkeme işlemlerine ve kayıtlara erişimine izin vermek, hakimlerin adil, tutarlı ve tarafsız davranmasını teşvik eder. Öte yandan, etkili adli yardım hakkı, ulusal mevzuattaki diğer normatif-yasal düzenlemelere de yansıtılmaktadır. Örneğin, Azerbaycan Cumhuriyeti Ceza Muhakemesi Kanununun 14 ve 19'uncu maddeleri ile Hukuk Muhakemeleri Kanununun 14'üncü maddeleri avukatın sürece katılımına odaklanmaktadır. Ayrıca Avukatlar ve Avukatlık

[70] 'Basic Principles on the Role of Lawyers' (the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, 1990) < https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

[71] 'Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty' < https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0048 > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

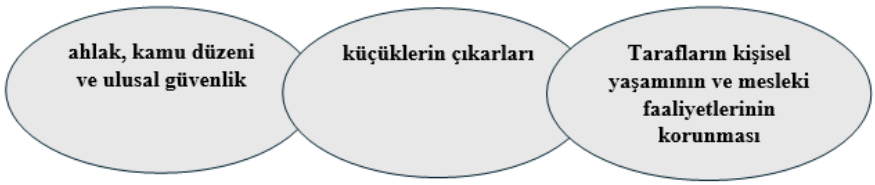
[72] Azerbaycan Cumhuriyeti Bilgi Edinme Özgürlüğü Kanunu 1998 (Məlumat azadlığı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu). < https://e-qanun.az/framework/3420 > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

Faaliyeti Hakkında Kanunun 20. maddesinin mali duruma bakılmaksızın adli yardım olanağı sağlaması da olumluluk örneğidir[73].

Tarihsel gelişim, cezai işlemlerin kapalı kapılar ardında yürütülmesinin insan hakları açısından çok ciddi sonuçlar doğurduğunu göstermiştir. Bu nedenle, yargılama sürecinin halkın girebileceği yerlerde yürütülmesi ve tutanakların kamuoyuna açıklanması gerektiğini belirten bir ilke olarak şeffaflık veya açıklık, büyük önem taşımaktadır. Şeffaflık, dinamik ve statik gibi ölçütlere ayrılabilir. Dinamik ölçüt, duruşmaların açık olarak yapılması ve devamsızlık işlemlerine izin verilmemesi; statik ölçüt, kararların duyurusunun da kamuya açık olduğu anlamına gelir.

Böylece adaletin şeffaflığı, katı hesap verebilirliğin "geleneksel" biçiminden uzaklaşmamıza olanak tanır. Yargının katı hesap verebilirliği, hakimlerin yalnızca dolaylı olarak denetlenebileceği ve mesleki icraatlarından sorumlu tutulabilecekleri anlamına gelir. Yumuşak hesap verebilirlik doğrudan yargı sisteminin açıklığını ve temsil edilebilirliğini ifade etmektedir. Bu tür bir hesap verebilirlik, usulî şeffaflığı, temsili ve değişen sosyal çevrenin çeşitli çıkarlarına ve ihtiyaçlarına karşı duyarlılığı gerektirir. Bu, mahkemelerin halka açık olması, diyalog içinde olması ve aynı zamanda toplumun değer ve ihtiyaçlarına daha duyarlı olması (toplumsal hesap verebilirlik) gereken iki yönlü bir süreçtir[74].

Benzer hususlar uluslararası kurallara da yansımaktadır. Örneğin, 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme açık yargılanma hakkını ilan etmiştir. Ancak basının veya kamuoyunun duruşmanın tamamına veya bir kısmına katılmasına izin verilmemesi mümkündür. Yeter ki, meşru menfaatlerden birinin korunması konusu gündeme gelsin:

Ahlakî açıdan bakıldığında, tartışmalı konulardan biri de teknolojik avantajların avukatların yerini alması durumunda yapay zekanın toplumun hassas olduğu konulara (aile, evlilik, çocuk, boşanma vb.) karşı tutumu olacaktır. Çünkü insanlardan farklı olarak yapay zekanın duygusu yoktur, özellikle mülkiyetle ilgili alacağı kararlar ve hassas konular şüphe uyandıracaktır. Örneğin, boşanma davasında koca bilgisayarın yasal sahibi olmasına rağmen, bilgisayarda eşiyle ilgili bilgiler bulunabilir. Normalde bir avukat burada mülkiyet haklarını tahlil ederken, teknoloji sayesinde aynı tahlil farklı bir bakış açısıyla yapılabilir ve farklı sonuçlara varılabilir[75].

Bu noktada ön soruşturmaya ilişkin sorular da ortaya çıkar: Ön soruşturma aşamasında da aynı kural geçerli midir? Gümrük suçlarının soruşturulmasında şeffaflık şart mıdır? Medya temsilcileri bu konularda doğru bilgiye ulaşamadıklarında, geçmişten gelen ve çoğu zaman yanlış olan bilgileri topluma sunmakta, böylece en temel insan hakkı olan masumiyet karinesini ihlal etmektedirler. Bu tür bilgiler suçluların kanıtları yok etmesine bile olanak sağlayabilir. Yukarıda belirtilenler, duruşmalar için de geçerli olmalıdır. Soruşturma sırasında bu tür bilgilendirmelerin geniş çapta yapılmasına izin verilmemelidir. Azerbaycan Cumhuriyeti Bilgi Edinme Hakkında Kanununun 35. maddesinde dahi ceza davalarında veya idari suçlarda toplanan bilgiler, dava mahkemeye intikal edene veya davanın sonlandırılmasına ilişkin karara bağlanana

[73] Azerbaycan Cumhuriyeti Avukatlar ve Avukatlık Faaliyeti Kanunu (Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında) 1999. < https://e-qanun.az/framework/257 > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

[74] 'National practices with regard to the accessibility of court documents' (European Parliament, study, 2013) 20.

[75] Moore, 47-48.

kadar geçen süre boyunca hizmet sırrı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca aynı Kanunun 38. maddesinde cezai ve idari işlemlere ilişkin bilgiler, mahkeme kararı çıkıncaya kadar kişisel bilgi olarak korunur ve açıklanmasına izin verilmez. Mahkeme kararı çıktıktan sonra kamuoyuna açıklanır.

Bu nedenle, soruşturma sırasındaki gizli bilgiler çeşitli yasal rejimler kapsamında korunmaktadır. İçerik olarak kişisel veriler, ticari ve devlet sırları ayrı bir kategori olarak korunmaktadır. Bu tür bilgilerin bulunmaması durumunda, cezai kovuşturma organının kararına dayanarak ilgili bilgilerin açıklanması kısıtlanarak soruşturma sırrı olarak korunabilir. Ayrıca cezai kovuşturma veya idari soruşturmanın başlatılması, bu davaya ilişkin bilgilerin resmi sır olarak kabul edilmesiyle sonuçlanır. Ancak hiçbir durumda resmi sırların yayılmasına ilişkin ne idari ne de cezai sorumluluk öngörülmemiştir. Teknolojilerin uygulanması sonucunda bireyin aslında gizli olduğunu düşündüğü bilgilerin korunması üzerindeki kontrolünü kaybettiği, bu tür bilgilerin var olma amacı ne olursa olsun yapay zekanın bunu çözümleyip amaçlananın ötesinde kullanabileceği dikkate alınmalıdır[76]. Bu tür sorunların ortadan kaldırılması veya en azından yaptırımların formülleştirilebilmesi amacıyla hem cezai hem de idari işlemler sırasında hizmet kullanımına yönelik bilgilerin sağlanması mümkündür. Bu durumda, bu bilginin yer aldığı kaynağın üzerinde "Kullanım amaçlı hizmet" notu bulunmalıdır. Ayrıca hizmet sırrının bir geçerlilik süresi vardır ve buna dikkat edilmelidir. Dolayısıyla hizmet sırrını diğer gizli bilgilerden ayıran temel özellik bu bilgiye erişimin belirli bir süre ile sınırlandırılmasıdır. Esasında soruşturma, belli bir süre gizli tutulur.

Yukarıdakilere dayanarak, adli yardım sağlayan avukatın açık bilgi edinme konusunda herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmadığı sonucuna varabiliriz. Ancak gizli bilgi elde edilirken, gizli bilginin türüne bağlı olarak hukuk rejiminin belirli kurallarına uyulması gerekir. Ayrıca, herhangi bir gizli bilgi türüne dahil olup olmadığına bakılmaksızın, avukatın davada elde ettiği bilgiler, mesleki sır kapsamına girer. Bu nedenle, Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatında bir avukatın mesleki görevlerinin yerine getirilmesiyle ilgili olarak aldığı bilgi, tavsiye ve referanslar avukatın sırrını oluşturur ve avukatın bu tür bilgileri yayması yasaktır. Avukatın sırrını oluşturan bilgiler, avukatın adli yardım sağladığı ceza, hukuk ve idari davalarda ve avukatın katılımıyla yürütülen mahkeme işlemlerinde delil olarak kabul edilemez (Azerbaycan Cumhuriyeti "Avukatlar ve Avukatlık Faaliyeti" Kanununun 7. maddesi).

Çeşitli yargılamalara (hukuki, cezai, idari) ilişkin bilgi verilmesi hem adli yardım hakkı hem de bilgi edinme hakkı açısından önemlidir ve aynı zamanda sürecin gidişatını doğrudan etkiler. Bu özellikle cezai işlemler sırasında belirgindir. Dolayısıyla, 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşme'nin 6. maddesinin 3. fıkrasının (a) bendi uyarınca, bir suç işlemekle itham edilen herkesin, kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve gerekçeleri hakkında derhal ve tam olarak anladığı bir dilde bilgilendirilme hakkı vardır. Avrupa Mahkemesi, bu maddenin uygulanmasına ilişkin davaları incelerken, ceza davalarında sanıklara yöneltilen suçlamalar ve buna bağlı olarak mahkemenin konuya ilişkin olarak kabul edebileceği hukuki nitelikler hakkında tam ve ayrıntılı bilgi verilmesinin, ceza yargılamasının adil olmasını sağlamanın temel koşulu olduğunu belirtmiştir[77]. Söz konusu Sözleşmenin 6. maddesinin 3. fıkrasının (a) ve (b) bentleri arasındaki bağlantı, suçlamanın niteliği ve nedeni hakkında bilgi edinme hakkının, sanığın savunmasını hazırlama hakkı bağlamında değerlendirilmesi gerektiği ile ilgilidir[78]. Bu açıdan bakıldığında, yargılama sırasında bilgiye ilişkin görevlerin gereği gibi yerine getirilmemesi aslında kişinin bilgi edinme hakkının yanı sıra birçok usulî hakkını da ihlal etmektedir. Bu nedenle, ulusal mevzuat, her türlü yargılama için gerekli bilgilerin zamanında ve eksiksiz olarak sağlanması amacıyla son tarihleri ve kuralları zorunlu olarak tanımlamıştır.

[76] Zeynep Ö. Kotil, Hukukta yapay zeka uygulamaları (Yapay Zekâ Çalışma Grubu, 2022) 5-6.

[77] *Pelissier and Sassi v. France* [BP] App no 25444/94 (ECHR, 25 March 1999) § 52; Sejdovic v. Italy [BP] App no 56581/00 (ECHR 1 March 2006) § 90.

[78] *Pelissier and Sassi v. France* [BP], § 54; *Dallos v. Hungary* App no 29082/95 (ECHR, 1 March 2001) § 47.

Bahsedilen yönlerdeki yasal teknolojiler üçe ayrılmıştır:

Hukuk Teknolojisi 1.0 – kararların tanınması ve avukatlara iletilmesi;

Hukuk Teknolojisi 2.0 – vatandaşlar ve avukatlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi;

Hukuk Teknolojisi 3.0 – Yargıçlar yerine teknolojinin karar vermesi[79].

Bunların her birinde, özellikle 2.0 teknolojisinde adli yardıma erişilebilirlik ile gizlilik arasında bir denge beklenmelidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Dijital Kalkınma ve Ulaştırma Bakanlığı'nın (Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi) 2023 yılında "Elektronik hizmetlerin sağlanmasına ilişkin teknik gereklilikler" onayına ilişkin 3-27/3-7-7/2023 sayılı Kararın 5. maddesi, sağlanacak elektronik hizmete ilişkin veri güvenliği kurallarını duyurmuştur. Bu, elektronik ortamda sunulacak adli yardım hizmetlerinin de bilgi güvenliğine uygunluk yönünde bu gereklere uygun olması gerektiği anlamına gelmektedir. Örneğin, 5.0.1-5.0.13 maddeleri kayıt güvenliği, gizlilik, elektronik imzaya dayalı giriş sistemi ve diğer gereklilikleri içermektedir[80].

Sonuç

Buraya dek yazılanları özetlemek gerekirse, hukuk bilgisi; kanunlar, yönetmelikler, hukuki prosedürler ve hukuktan kaynaklanan haklar ve yükümlülükler hakkındaki bilgi ve ayrıntıları ifade eder, çok çeşitli konuları kapsar ve yasalar, içtihatlar, hukuk ders kitapları ve hukuki tavsiyeler gibi çeşitli kaynaklardan elde edilebilir. Hukukî bilgilerin temel bileşenlerinden bazıları mevzuatı, içtihat hukukunu, anayasal hak ve özgürlükleri, usul kurallarını ve hukuk mesleği perspektifinden her türlü hukuki tavsiyeyi içerir. Şu anda çevrimiçi hukukî hizmetler de buraya dahildir. Felsefî açıdan bakıldığında yapay zeka ile avukatların geleceği arasındaki ilişki tek yönlü bir ilişki değildir. Hem avukatların yapay zekaya uyum sağlaması (hukuk teknolojilerini öğrenmesi, uygulama becerileri vb.) hem de yapay zeka faaliyetlerinin avukat olarak hareket etmesi (doğru, verimli, gerektiğinde ücretsiz hizmet vb.) gerekir. Bölgelerarası hizmetin artan kapsamı, yapay zekanın avukatları güçlendireceğini, hukuk hizmetlerini daha verimli, erişilebilir ve uygun fiyatlı hale getireceğini, aynı zamanda hukuk mesleğini bu teknolojik gelişmelere uyum sağlamaya ve yenilik yapmaya teşvik edeceğini de gösteriyor.

Adli yardım ve bilgi edinme haklarının birliği ve etkileşimi, her şeyden önce belirli bir kişiye yönelik adli yardım hizmetlerinin sağlanmasının yanı sıra çeşitli işlemlere ilişkin gerekli bilgilerin zamanında ve eksiksiz olarak sağlanmasını da içerir. İkinci olarak, bu tür bir etkileşim, adli yardım sağlayan kişilerin gerekli bilgileri edinme ve aynı zamanda elde edilen bilgilerin dağıtılmamasından sorumlu olma haklarını belirler. Ayrıca sunulan adli yardım hizmetinin kalite düzeyi büyük ölçüde bireylerin farkındalığına bağlıdır. Bu bakımdan modern çağda dijital teknolojilerin, özellikle de yapay zeka sistemlerinin adli yardım hizmetlerine uygulanması başarılı sonuçlar vermektedir. Gelecekte robot avukatlar olarak adlandırılan yapay zeka sistemlerinin insan denetimi olmadan avukatlık yapması bekleniyor. Yapay zekanın geliştirilmesinin çağın ihtiyacı olduğuna inanıyoruz ve bunu herhangi bir şekilde sınırlamak veya yasaklamanın doğru olmadığına inanıyoruz. Aksine işbirlikçi teknolojiler sayesinde internet kullanımının engelleri, güçlükleri ve çevrimiçi

[79] Ensar Lokmanoğlu, 'Dijitalleşmekte olan avukatlık mesleğinde dijital iletişim araçlarının kullanımı' (2022) 7(46) International journal of social, humanities and administrative sciences 2297, 2298.

[80] Azerbaycan Cumhuriyeti Dijital Kalkınma ve Ulaştırma Bakanlığı'nın 'Elektronik hizmetlerin sağlanmasına ilişkin teknik gerekliliklerin onaylanmasına ilişkin' 3-27/3-7-7/2023 sayılı Kararı (Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyinin Kollegiyası Qərar "Elektron xidmətlərin göstərilməsi üzrə texniki tələblər"in təsdiq edilməsi haqqında). < https://e-qanun.az/framework/54640 > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

anlaşmazlık çözümündeki eksiklikleri gidermek mümkündür[81]. Ayrıca bilgi sisteminin iki unsurlu yapısını (organizasyon sistemi ve veri tabanı) dikkate alırsak ve önceki yüzyılları karşılaştırırsak, daha önce kurulan sistemlerin (kısaltma, kişisel defterler, risaleler) artık işlevlerini yerine getirmeye uygun olmadığını belirtebiliriz. Günümüzde yapay zeka, adli yardımdan temyiz mahkemesi kararlarının hazırlanmasına kadar her şeyi yapabilecek kapasitededir. Danner'ın Robert C. Berring'ten aktardığı gibi: "Aslında akla gelebilecek düşüncelerin evreni haline geldiğinde bilginin olanakları artacaktır"[82].

Yapay zeka ve avukatlık dengesi oranı meselesindeki denge kayması, bilgi akışıyla da alakalıdır. Önceki yıllarda bilgi akışı sınırlıydı, ancak şimdi bu hızlanma hukuk mesleğini enflasyonist bir döneme sokuyor[83] ki, bu da hukuk mesleğinin iktisadi açıdan enflasyonun kurbanı olacağı ve robotların avukatların yerini alabileceği anlamına geliyor.

Ancak robot avukatların zamandan ve paradan tasarruf etme ve adalete erişimi kolaylaştırma açısından müvekkillerimize çok faydalı olabileceği gibi, zarar verme ihtimalinin de yüksek olduğunu unutmamalıyız. Bu nedenle, adli yardım hizmetlerinde bu tür sistemlerin kullanımına ilişkin özgül uluslararası sorumluluk kuralları ve standartları oluşturulmalı ve ulusal düzenlemeler bu standartlara uyarlanmalıdır. Çünkü avukatlar, robotlardan farklı olarak toplumsal görevleri yerine getiren "officium nobile"dir ve bu gerçek göz ardı edilemez[84].

Bu arada adli yardım hakkı ile bilgi edinme hakkı arasındaki etkileşim, çeşitli işlemlere ilişkin açıklık beyanından kaynaklanmaktadır. Hukuk öğretisinde şeffaflık ve açıklığın (aleniyet) tüm prosedüre uygulanması kastedilmektedir. Ancak Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın gereklilikleri ile araştırma sırasında tarafımızdan tahlil edilen usul ve diğer maddi kurallara dayanarak şu sonuca varabiliriz: Şeffaflığın cezai kovuşturmanın tüm aşamalarında uygulanması başarılı bir suç ve ceza muhakemesi faaliyeti olabilir ve ancak tamamlanmasını engelleyebilir. Öte yandan şeffaflık, tüm araştırma bilgilerinin medya aracılığıyla yayılmasına izin verilmesi anlamına gelmemelidir. Hatta birçok Avrupa ülkesinde (Almanya ve Avusturya) basının duruşmaların yürütülmesi sırasında fotoğraf, ses ve görüntü kaydı alması ve bunları dağıtması yasaktır. Bu yasağın temelinde, yargılama sürecine katılanların kimliğinin, haklarının ve onurunun korunması ve gerçeğin tespitine zarar verilmesinin önlenmesi düşüncesi yatmaktadır. Yukarıda belirtilen yasağın basın özgürlüğüne müdahale olarak değerlendirilmemesi, kişisel verilerin korunmasına hizmet etmesi gerekmektedir. Hatta böyle bir yasağın mahkemenin bağımsızlığının tüm boyutlarıyla gerçekleştirilmesi açısından bir zorunluluk olduğu bile söylenebilir.

[81] Wolf, Michael J.: 'Collaborative technology improves access to justice' (2012) 15(759) Legislation and public policy 759, 770; Brescia, Raymond H./ McCarthy, Walter/ Ashley, McDonald/ Potts, Kellan/ Rivais, Cassandra: 'Embracing disruption: How technological change in the delivery of legal services can improve access to justice' (2015) 78(2) Albany Law Review 553, 575.

[82] Danner, Richard A.: 'Legal Information and the Development of American Law: Writings on the Form and Structure of the Published Law' (2006) 99(2) Law Library Journal 193, 199.

[83] Paul, George L. / Baron, Jason R.: 'Information Inflation: Can The Legal System Adapt?' (2007) 13(3) Rich. J.L. & Tech 1, 8-10.

[84] Riswanto, Eddy/ Suparno: 'Advocate Legal Assistance as a Way of Protecting Human Rights' (2021), ICLSSEE, p. 4 https://eudl.eu/pdf/10.4108/eai.6-3-2021.2306199 > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

Hakem Değerlendirmesi Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri
Author Details
Anar Bağırov (Dr. (Anayasa Hukuku))
[1] Azerbaycan Cumhuriyeti Barolar Birliği Başkanı, Bakü, Azerbaycan
0009-0008-0508-1635 anar.baghirov@barassociation.az

Bibliyografya | Bibliography

Akyol L, 'Adli yardım' (2005) 31 (Ocak-Nisan) Yargıtay Dergisi 127-128.

Akço S, Koyuncuoğlu T, 'Çocuk ve Kadınların Hak Arama Özgürlüğü ve Adli Yardım' (2009) 83(4) İstanbul Barosu Dergisi 1827-1839.

Bağırov A, 'Hüquqi yardım almaq hüququnun genezisi və inkişafı' (Hüquqi yardım almaq hüququnun genezisi və inkişafı) (2015) AHİM < https://lawreform.az/index.php?module=news&name=view&id=3777&lang=az > Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

Barczentewicz M, 'Teaching Technology to (Future) Lawyers' (2021) 14(1) Erasmus Law Review 42-53.

Bhat H., 'Access to Justice: A Sociological Perspective on Legal Aid in India' (2023) 13(1) Journal of Society in Kashmir 14-22.

Bilgin Hikmet, 'Hukuk Alanındaki Hizmetlerde Kullanılan Teknolojik Olanaklar (Legaltech) ve Avukatlık Mesleğine Olası Etkileri' (2024) 73 (2) Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi 1019-1067.

Brescia R. H, McCarthy W, McDonald A, Potts K and Rivais C, 'Embracing disruption: How technological change in the delivery of legal services can improve access to justice' (2015) 78(2) Albany Law Review 553-621.

Bridgesmith L and Elmessiry A, 'The Digital Transformation of Law: Are We Prepared for Artificially Intelligent Legal Practice?' (2020-2021) 54(4) Akron Law Review 815-827.

Görentaş Burak, 'Hukukta yapay zeka' (2023) 8(41) SSD Journal 1-14.

Calo R, 'Robotics and the Lessons of Cyberlaw' (2015) 103(3) California Law Review 529-532.

Danner R. A, 'Legal Information and the Development of American Law: Writings on the Form and Structure of the Published Law' (2006) 99(2) Law Library Journal 193-227.

Dudchenko V/ Yulia Tsurkan-Saifulina/ Kostiantyn Vitman, 'Legal Tech: Unravelling the nature and purpose of modern law in the digital era' (2023) 6(3) Social & Legal Studios 24-31.

Hakim H. A, Chrisna Bagus Edhita Praja and Ming-Hsi Sung, 'AI in Law: Urgency of the Implementation of Artificial Intelligence on Law Enforcement in Indonesia' (2023) 14(1) Jurnal Hukum 122-134.

İçer, Zafer/ Hacıpaşaoğlu, Mümtaz/ Tüzünoğlu, Melih, Hukuk Teknolojileri ve Avukatlık Mesleğindeki Uygulamaları. Yapay Zeka Çalışma Grubu. İstanbul 2020, 14 s.

Kılıçarslan S. K, 'Yapay zekanin hukuki statüsü ve hukuki kişiliği üzerine tartışmalar' (2019/2) Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi 363-389.

Lemley M. A./ Casey B, 'Remedies for Robots' (2019) 86(5) The University of Chicago Law Review 1311-1396.

Li V, 'Chatbot apps help users communicate their legal needs' (2017/07) ABA Journal 34.

Lin R. Y, 'A Prisoner's Constitutional Right to Attorney Assistance' (1983) 83(5) Columbia Law Review 1279-1319.

Lokmanoğlu E, 'Dijitalleşmekte olan avukatlık mesleğinde dijital iletişim araçlarının kullanımı' (2022) 7(46) International journal of social, humanities and administrative sciences 2297-2304.

Loy M, 'Legal Liability for Artificially Intelligent Robot Lawyers' (2022) 26(3) Lewis & Clark Law Review 951-972.

Medianik K, 'Artificially Intelligent Lawyers: Updating the Model Rules of Professional Conduct in Accordance with the New Technological Era' (2018) 39(4) Cardozo Law Review 1497-1532.

Moore T. R, 'The Upgraded Lawyer: Modern Technology and Its Impact on the Legal Profession' (2019) 21(27) U.D.C. L. Review 27-57.

Nhemi S, 'Law without Lawyers: Examining the Limitations of Consumer-Centric Legal Tech Services' (2023) 3(1) Journal of Intellectual Property and Information Technology Law 15-76.

Paul G. L and Baron J. R, 'Information Inflation: Can The Legal System Adapt?' (2007) 13(3) Rich. J.L. & Tech 1-41.

Poppe E. T, 'The Future Is ~~Bright~~ Complicated: AI, Apps & Access to Justice' (2019) 72 (1) Oklahoma Law Review 149-189.

Rimsha Syeda, 'An Intelligent Path for Improving Diversity at Law Firms (Un)Artificially' (2023) 29(2) Michigan Technology Law Review 307-338.

Riswanto E./ Suparno, 'Advocate Legal Assistance as a Way of Protecting Human Rights' (2021), ICLSSEE 8 p. < https://eudl.eu/pdf/10.4108/eai.6-3-2021.2306199 > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

Ruhi A. C, Adli Yardım, Tebligat ve İstinabe, 2. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2016.

Szostek, Dariusz/ Zalucki, Mariusz, Legal Tech. Information technology tools in the administration of justice, 675 p.

Wolf M. J, 'Collaborative technology improves access to justice' (2012) 15(759) Legislation and public policy 759-789.

Zeynep Ö. Kotil, Hukukta yapay zeka uygulamaları (Yapay Zekâ Çalışma Grubu, 2022).

Diğer belgeler

'Annual 65th Report of the Inter-American Commission on Human Rights' (General Secretariat of the Commission 2023).

'Basic Principles on the Role of Lawyers' (the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, 1990) < https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

'Calling of an International Conference on Freedom of Information (Resolution 59)' (United Nations General Assembly, 1946). <https://undocs.org/en/A/RES/59(I) > Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

'Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty' < https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0048 > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

'European Convention on Human Rights' (Council of Europe, 1950). < https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_eng > Erişim tarihi 1 Haziran 2024.

'International Covenant on Civil and Political Rights' (United Nations, 1966) < https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/03/19760323%2006-17%20am/ch_iv_04.pdf> Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

'Legal Aid' (European Committee on Legal Cooperation) < https://www.coe.int/en/web/cdcj/activities/free-legal-aid > Erişim tarihi 1 Haziran 2024.

'Hedef 16. Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumların desteklenmesi, herkesin adalete erişiminin sağlanması ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumların inşa edilmesi' < https://sdg.azstat.gov.az/az/goal-info/16/sulh-edalet-ve-semereli-institutlar#tab2 > Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

'General comment no. 32, Article 14, Right to equality before courts and tribunals and to fair trial' < https://www.refworld.org/legal/general/hrc/2007/en/52583 > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

'National practices with regard to the accessibility of court documents' (European Parliament, study, 2013).

'Recommedation, R(93) 1' (Council of Europe Committee of Ministers, 1993) < http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090123123822_recR(93)1e.pdf > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

'Recommedation, R(2000) 21' (Council of Europe, 2022) < https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6319-2022-INIT/en/pdf > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

'Keystones to Foster Inclusive Knowledge Societies' (UNESCO, 2015). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232563> Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

'United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems' (United Nations Office on Drugs and Crime, 2013) <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidlines_on_access_to_legal_aid.pdf> Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

'Universal Declaration of Human Rights' (United Nations, 1948) <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf > Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

'Use of Artificial Intelligence in Legal Practice' (British Institute of International and Comparative Law), 14p. <https://www.biicl.org/documents/170_use_of_artificial_intelligence_in_legal_practice_final.pdf> Erişim Tarihi 1 Haziran 2024.

Mahkeme kararları

Airey v. Ireland App no 6289/73 (9 October 1979).

Aliev v. Ukraine (2003) U.N. Doc. CCPR/C/78/D/781/1997.

Argersinger v. Hamlin (1972) 407 U.S. 25.

Bounds v. Smith (1977) 430 U.S. 817.

Dallos v. Hungary App no 29082/95 (ECHR, 1 March 2001).

Gideon v. Wainwright (1963) 372 U.S. 335.

Hooks v. Wainwright 352 F. Supp. 163 (M.D. Fla. 1972).

Luyeye Magana ex-Philibert v. Zaire (1990) U.N. Doc. CCPR/C/OP/2.

Maroufidou v. Sweden (1981) U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/36/40).

Miranda v. Arizona (1966) 384 U.S. 436.

Pelissier and Sassi v. France [BP] App no 25444/94 (ECHR, 25 March 1999).

Pillai v. Canada (2011) U.N. Doc. CCPR/C/101/D/1763/2008.

Salduz v. Türkiye (2008) ECHR 36391/02.

Sejdovic v. Italy [BP] App no 56581/00 (ECHR 1 March 2006).

Ağ siteleri

Rosic A, 'Smart Contracts: The Blockchain Technology That Will Replace Lawyers' (Block geeks, 28 Eylül 2023) < https://blockgeeks.com/guides/smart-contracts/ > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

'Yapay Zeka ve Hukukwork farkı' (Hukukwork blog, 3 Ocak 2023) < https://www.hukukwork.com/blog/25/yapay-zeka-ve-hukuk-work-farki/ > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

Liberatore S, 'Your AI lawyer will see you now: IBM's ROSS becomes world's first artificially intelligent attorney' (Daily Mail Online, 16 May 2016) < https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-3589795/Your-AI-lawyer-IBM-s-ROSS-world-s-artificially-intelligent-attorney.html > Erişim Tarihi 2 Haziran 2024.

https://www.hukukwork.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

https://www.lawgeex.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

https://lexmachina.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

https://www.luminance.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

https://casetext.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

https://www.legalbusinessonline.com/other-news/south-korea%E2%80%99s-dr-aju-launches-legal-ai-qa-chatbot > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

https://lawbotpro.com/ > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.

https://www.lg.com/global/business/i/lg-cloi-guidebot > Erişim Tarihi 3 Haziran 2024.